

Asia Tekijänoikeus matematiikan ja fysiikan tehtäviin ja tehtäväkokoelmiin

Hakija Kalle Böss

Annettu 10.01.2004

LAUSUNTOPYYNTÖ

Kalle Böss ja Lotta Oinonen (jäljempänä hakijat) ovat 12.10.2004 saapuneella kirjeellään pyytäneet tekijänoikeusneuvoston lausuntoa matematiikan ja fysiikan tehtävien ja tehtäväkokoelmien tekijänoikeudellisesta suojasta.

Hakija kysyy, millaisen suojan tekijänoikeuslaki antaa

- 1) harjoitustehtävien ja niiden kokoelmien sekä
- 2) malliratkaisujen ja niiden kokoelmien

käytön kontrolloimiseen oppikirjojen tekijänoikeuslain mukaisille oikeudenhaltijoille.

Asian taustatiedot

Lausuntopyynnössä todetaan, että matematiikan ja monien muidenkin alojen oppikirjat sisältävät usein runsaasti harjoitustehtäviä, joiden suorittamisen tarkoitus on tukea oppimista. Lausuntopyynnön mukaan oppikirja sisänsä lienee tekijänoikeuslain tarkoittama teos. Tekijänoikeusneuvostolle esitetty lausuntopyyntö koskee matematiikan ja fysiikan oppikirjoja ammattikorkeakoulutasoon asti.

Oppikirjojen tyypillinen rakenne esittää ensin teorian tekstin valmiiksi tehtyjen esimerkkiharjoitusten kautta. Tätä seuraa vaihteleva määrä tehtäviä, jotka liittyvät kiinteästi esitettyyn teoriaan.

Tehtäviä on kahta tyyppiä: mekaanisia ja sanallisia. Mekaanisissa tehtävissä on yleensä selvää, miten teoriaa on sovellettava ratkaisuun pääsemiseksi. Sanallisissa tehtävissä opiskelijalle esitetään lyhyt, usein stereotyyppinen kertomus, josta hänen on tunnistettava esitetyn teorian soveltamismahdollisuus, muodostettava tilanteeseen liittyvä mekaaninen tehtävä ja ratkaistava tämä.

Lausuntopyynnön mukaan tällä tasolla esitettävä teoria on useimmiten satoja vuosia vanhaa. Tästä seuraa, että eri oppikirjojen samaan aihepiiriin liittyvät tehtävät ovat hyvin lähellä toisiaan. Mekaanisten tehtävien luvut saattavat vaihdella. Sanallisissa tehtävissä kehyskertomukset muuttuvat ajan myötä (esimerkiksi markat vaihtuvat euroiksi).

Hakija toteaa tulkitsevansa tilannetta niin, että yksittäinen harjoitustehtävä ei ole tekijänoikeuslaisia tarkoitettu teos. Oppikirjan tai erillisen tehtäväkirjan kaikkien tehtävien kokoelma saattaa olla tekijänoikeuslain 49 §:ssä tarkoitettu luettelo tai tietokanta, ja siten kirjan oikeudenhaltijalla olisi 15 vuotta kestävä monopoli.

Tehtävien malliratkaisujen osalta lausuntopyynnössä todetaan, että oppikirjoissa on valmiiksi ratkaistuja esimerkkejä. Jos kaksi henkilöä lukee saman oppikirjan jonkin teoriakokonaisuuden ja tekee sitten siihen liittyvän harjoitustehtävän, niin ratkaisujen voi odottaa olevan hyvin lähellä toisiaan. Alkeismatematiikassa ei juuri ole tilaa vaihteluille.

Hakijan tulkinta malliratkaisujen suojasta on sama kuin edellä on mainittu harjoitustehtävien yhteydessä. Yksittäinen malliratkaisu ei ole teos. Malliratkaisujen kokoelmaan saattaa oikeudenhaltijalla olla tekijänoikeuslain 49 §:n mukainen 15 vuotta kestävä monopoli.

Lausuntopyynnössä on kolme liitettä. Ne ovat seuraavanlaisia:

Liite A: neljä valokopioitua aukeamaa (sivut 68-75) kirjasta Launonen, Eero – Sorvali, Esko – Toivonen, Pertti: Teknisten ammattien matematiikka 3A, WSOY 2001.

Sivuilla on selitetty sitä, mitä funktiolla ja sen kuvaajalla tarkoitetaan matematiikassa ja sen sovelluksissa. Asia on esitetty kuuden esimerkin ja harjoitustehtävien avulla. Esimerkit koostuvat sanallisista esityksistä, jonka pituus vaihtelee kolmesta kahteenkymmeneen yhteen riviin, matemaattisista kaavoista, kuvaajista, taulukoista ja piirroksista. Harjoitustehtäviä on yhteensä puolentoista A4-sivun verran. Niissä on annettu lyhyehköjä matemaattisia tehtäviä. Jotkut harjoitustehtävistä sisältävät kuvaajan tai piirroksen.

Liite B: kolme valokopioitua aukeamaa (sivut 50-55) yllä mainitusta kirjasta.

Sivuilla on selitetty sitä, mitä ensimmäisen ja toisen asteen yhtälöillä tarkoitetaan. Asiat on esitetty, vastaavasti kuten liitteessä A, esimerkkien ja harjoitustehtävien avulla. Esimerkit koostuvat sanallisista esityksistä ja yhtälöjen ratkaisuista. Sanallisten esitysten pituus vaihtelee seitsemästä kahteentoista riviin. Harjoitustehtäviä on vajaan kolmen A4-sivun verran. Ne koostuvat matemaattisista yhtälöistä, jotka pyydetään ratkaisemaan. Osa tehtävistä on esitetty sanallisesti. Niiden pituus vaihtelee kahdesta kuuteen riviin.

Liite C: kymmenen valokopioitua aukeamaa (sivut 62-81) kirjasta Mäkelä, Mikko – Mäkelä, Riitta – Siltanen, Olavi: Insinöörikoulutuksen fysiikka 1, Tammertekniikka 2001.

Sivuilla on selitetty sitä, mitä luonnontieteissä ja insinööritieteissä tarkoitetaan työllä, teholla ja energialla sekä liikemäärällä ja impulssilla. Asiat on esitetty, vastaavasti kuten liitteissä A ja B, sanallisia esityksin, piirroksina, kuvaajina ja laskuina. Sanalliset selitykset ovat tässä liitteessä pitkäköjä, pisimmillään kahden A4-sivun mittaisia. Liitteen lopussa on harjoitustehtäviä yhteensä neljän ja puolen sivun verran. Tehtävät ovat sanallisia. Joihinkin tehtäviin liittyy myös kuva.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt lausuntopyynnön ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeudesta

Tekijänoikeuslain (TekijäL, 404/1961) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. TekijäL 1 § sisältää esimerkkiluettelon tekijänoikeussuojaa saavista teostyypeistä. Suojaa saavat esimerkiksi kaunokirjalliset sekä selittävät kirjalliset ja suulliset esitykset. Selittävät kirjalliset esitykset ovat siten yksi tekijänoikeussuojaa saavista teostyypeistä.

Tekijänoikeussuojaa saadakseen kirjallisen tai taiteellisen tuotteen on yllettävä teostasoon eli ylitettävä niin sanottu teoskynnys. Tällä tarkoitetaan sitä, että kirjallisen tai taiteellisen tuotteen tulee olla tekijänsä henkisen luomistyön itsenäinen ja omaperäinen tulos. Itsenäisyys- ja omaperäisyysvaatimuksen katsotaan yleensä täyttyvän, jos voidaan olettaa, ettei kukaan muu vastaavaan työhön ryhtyessään olisi tehnyt samanlaista teosta. Tekijänoikeussuojan edellytyksenä ei ole muita vaatimuksia. Ratkaisu teoskynnyksen ylittymisestä tehdään tapauskohtaisella harkinnalla. Tekijänoikeus suojaa sekä teosta kokonaisuutena että sellaista teoksen osaa, jota muusta teoksesta irrallaan tarkasteltuna voidaan pitää tekijänsä luovan työn omaperäisenä tuloksena.

Tekijänoikeus suojaa vain teokselle annettua ilmenemismuotoa, ei asiasisältöä itsessään. Tekijänoikeus ei suojaa teoksessa esitettäviä ajatuksia, tutkimustyön tuloksia, teorioita, tieteellisiä löytöjä, toteamuksia tai teoksen sisältämiä tietoja tai teoksen aihetta. Kuka tahansa saa siten kirjoittaa kirjan tai tehdä esitelmän samasta aiheesta. Sanottu merkitsee myös sitä, että jos kirjallisen teoksen sisältö kostuu yleisesti tunnetuista teorioista ja opeista, vain ne teoksen osat, jotka on esitetty omaperäisellä ja yksilöllisellä tavalla ja yltyvät siten teostasoon, saavat tekijänoikeussuojaa.

Tekijäl:n esitöissä on todettu teosharkinnasta mm. seuraavaa: "Minkäänlaisia vaatimuksia ei ole asetettu teoksen tarkoituksen suhteen. Kirjallinen samoin kuin taiteellinen teos voi sen vuoksi pääasiallisesti ja vieläpä kokonaan palvella puhtaasti käytännöllistä tarvetta joutumatta sen johdosta lain suojan ulkopuolelle. -- Ratkaisun teoskynnyksen ylittymisestä täytyy riippua olosuhteiden harkinnasta kussakin yksittäisessä tapauksessa ottaen huomioon, että luomuksen tulee ehdottomasti olla uusi ja omaperäinen." (Komiteanmietintö 1953:5: Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin, s. 44)

Tekijänoikeusneuvosto on aikaisemmassa lausuntokäytännössään katsonut tekijänoikeussuojaa saaviksi kirjallisiksi teoksiksi esimerkiksi koiran tarinakirjan (lausunto 1996:19), 48-sivuisen urheiluverotukseen liittyvän koulutusaineiston (lausunto 1996:18), kirkollisen synnintunnustustekstin (lausunto 2001:17) sekä 12 teksti- ja/tai kaaviosivua käsittävän asiakirjan, joka sisälsi yrityksen sukupolvenvaihdosmallin kuvauksen (lausunto 2001:11).

Tekijänoikeus syntyy suoraan lain nojalla teoksen luoneelle fyysiselle henkilölle tai henkilöille.

Tekijäl 2 §:n 1 momentin mukaan tekijänoikeus tuottaa, Tekijäl 2 luvussa säädetyn rajoituksen, yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin, muuttamattomana tai muutettuna. Tekijäl 2 §:n 2 momentin mukaan kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa.

Tekijäl 2 §:n 3 momentin mukaan teos saatetaan yleisön saataviin, kun se esitetään julkisesti tai kun sen kappale tarjotaan myytäväksi, vuokrattavaksi tai lainattavaksi taikka sitä muutoin levitetään yleisön keskuuteen tai näytetään julkisesti.

Tekijän moraalisisista oikeuksista säädetään Tekijäl 3 §:ssä. Säännöksen mukaan tekijä on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, kun teoksesta valmistetaan kappale tai teos kokonaan tai osittain saatetaan yleisön saataviin. Lisäksi säännöksessä kielletään teoksen muuttaminen tekijän kirjallista tai taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla sekä teoksen saattaminen yleisön saataviin tekijää sanotuin tavoin loukkaavassa muodossa tai yhteydessä.

Teos voidaan luoda myös useiden henkilöiden yhteistyönä. Tällainen useiden tekijöiden luovista panoksista muodostuva teos voi olla joko yhteisteos tai yhteenliitetty teos. Yhteisteoksesta säädetään Tekijäl 6 §:ssä. Sen mukaan kahden tai useamman tekijän yhdessä luomaan teokseen, jossa tekijöiden osuudet eivät muodosta itsenäisiä teoksia, on tekijöillä tekijänoikeus yhteisesti. Kullakin heistä on kuitenkin valta vaatimusten esittämiseen oikeuden loukkauksen johdosta.

Yhteenliitetty teos on kyseessä silloin, kun tekijöiden panokset kokonaisuudesta ovat toisistaan erotettavissa. Tällöin kukin tekijöistä määrää muista riippumatta vain omasta osuudestaan. Esimerkkinä yhteenliitetystä teoksesta voidaan mainita kirja, jossa on sekä tekstiä että kuvitusta.

Kokoomateoksista säädetään TekijäL 5 §:ssä. Säännöksen mukaan sillä, joka yhdistämällä teoksia tai teosten osia on aikaansaanut kirjallisen tai taiteellisen kokoomateoksen, on siihen tekijänoikeus, mutta hänen oikeutensa ei rajoita oikeutta ensiksi mainittuihin teoksiin. Vaikka kokoomateoksen tekijällä on oikeus omaan teokseensa, hänellä ei ole siten oikeutta määrätä siihen sisältyvien teosten tai teosten osien käytöstä kokoomateoksesta erillään.

TekijäL 43 §:n mukaan tekijänoikeus on voimassa, kunnes tekijän kuolinvuodesta on kulunut 70 vuotta. Jos kyse on TekijäL 6 §:ssä tarkoitettusta teoksesta eli yhteisteoksesta, tekijänoikeus on voimassa, kunnes viimeksi kuolleen tekijän kuolinvuodesta on kulunut 70 vuotta.

TekijäL 49 §:n mukaisesta suojasta

TekijäL 49 §:ssä säädetään ns. luettelosuojasta ja tietokantojen suojasta.

TekijäL 49 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on valmistanut 1) luettelon, taulukon, ohjelman tai muun sellaisen työn, jossa on yhdisteltynä suuri määrä tietoja, tai 2) tietokannan, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta, on yksinomainen oikeus määrätä työn koko sisällöstä tai sen laadullisesti tai määrällisesti arvioiden olennaisesta osasta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla ne yleisön saataviin.

TekijäL:n esitöiden mukaan TekijäL 49 §:n 1 momentin 1. kohdan mukaisen luettelosuojan edellytyksenä on yhdisteltyjen tietojen suuri määrä. Suoja on riippumaton sisällön valinnan tai järjestelyn kriteereistä ja mahdollisesta omaperäisyydestä. Luettelosuojasäännöksellä on tahdottu suojata tuotteita, jotka eivät ole tekijänoikeudellisessa mielessä teoksia, mutta joiden aikaansaanminen vaatii tiettyä vaivaa, ammattitaitoa ja pääomaa. Luettelosuojan ainoana edellytyksenä on, että työhön on yhdistelty suuri määrä tietoja. (Komiteanmietintö 1953:3, s. 79. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain muuttamisesta 1997/10, s. 5 - 6)

On huomattava, että TekijäL 49 §:n mukainen suoja ei ulotu luettelon tms. työn sisältämiin yksittäisiin tietoihin tai työn laadullisesti tai määrällisesti arvioiden epäolennaisiin osiin, vaan suojan kohteena on työ kokonaisuudessaan tai työn laadullisesti tai määrällisesti arvioiden olennaiset osat.

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt luettelosuojaa useissa lausunnoissaan. TekijäL 49 §:n 1 momentin nojalla suojatuiksi on katsottu esimerkiksi puhelinluettelo (1987:16), nimipäiväluettelo (lausunnot 1995:11 ja 1996:1) sekä yrityksen kirjanpidossa käytettävät tilikartat (2001:5). TekijäL:n 49 §:n 1 momentin nojalla suojatuiksi on katsottu myös 200 asiakirjamallin muodostama, tietokonelevykkeelle tallennettu kokonaisuus (1996:15) sekä 197 lippua käsittävä lippukokoelma (2000:9).

TekijäL 49 §:n 1 momentin 1. kohdan mukainen suoja tulee luettelon, taulukon tms. työn valmistajan hyväksi. Valmistaja on yleensä se juridinen tai fyysinen henkilö, joka on taloudellisesti vastuussa luettelon kokoamisesta. Suoja voi alkuperäisestikin kuulua juridiselle henkilölle. Käytännössä suuri osa luetteloista kootaan yritysten ja muiden yhteisöjen toimesta, joita on siis pidetään kokoamiensa luetteloiden valmistajina. (Komiteamietintö 1987:8, s. 136 - 137, SOU 1956:25, s. 391)

TekijäL 49 §:n 1 momentin 2. kohdan mukainen tietokantojen erityissuoja lisättiin TekijäL:iin lainmuutoksella 1998/250, joka tuli voimaan 15.4.1998. TekijäL saatettiin muutoksella vastaamaan tietokantojen oikeudellisesta suojasta annettua Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviä (96/9/EY).

Suojattavan tietokannan määritelmä sisältyy direktiivin 96/9/EY 1 artiklan 2. kohtaan. Sen mukaan "tietokannalla tarkoitetaan teosten, tietojen ja muiden itsenäisten aineistojen kokoelmaa, joka on järjestetty järjestelmällisellä tai menetelmällisellä tavalla ja johon elektronisesti tai muulla tavoin on mahdollistettu yksilöllinen pääsy".

Jotta tietokanta saisi suojaa, sen sisällön keräämisen, varmistamisen tai esittämisen on pitänyt edellyttää määrällisesti ja/tai laadullisesti huomattavaa panostusta. Suojan edellyttämä panostus voi muodostua rahoituksesta ja/tai ajan, vaivannäön ja energian käytöstä (direktiivin 96/9/EY johdanto-osa, 41. kohta). Suoja ei koske sellaisia tietokannan osia, jotka eivät ole laadullisesti tai määrällisesti arvioiden olennaisia. Suoja ei kohdistu myöskään tietokannan sisältämiin yksittäisiin tietoihin. (Hallituksen esitys eduskunnalle 1997/170, s. 12)

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt tietokantojen suojaa esimerkiksi lausunnoissaan 1999:13, 1999:15, 1999:17 ja 2001:7. TekijäL 49 §:n 1 momentin 2. kohdan nojalla suojatuiksi tietokannaksi on katsottu mm. harjututkimuksen yhteydessä syntynyt laaja aineisto.

TekijäL 49 §:n 1 momentin 2. kohdan mukainen suoja tulee tietokannan valmistajan hyväksi. Direktiivin 96/9/EY johdanto-osan 41. kohdan mukaan tietokannan valmistajana pidetään henkilöä, jonka aloitteesta ja riskillä investoinnit tehdään.

Luettelo- ja tietokantasuoja on TekijäL 49 §:n 3 momentin mukaan voimassa, kunnes 15 vuotta on kulunut vuodesta, jona työ valmistui, tai jos

työ saatettiin yleisön saataviin ennen tämän ajanjakson päättymistä, 15 vuotta siitä vuodesta, jona työ saatettiin ensimmäisen kerran yleisön saataviin. Suoja päättyy kuitenkin viimeistään, kun työn valmistumisvuodesta on kulunut 15 vuotta.

Myös TekijäL 49 §:n mukaiset oikeudet voidaan sopimuksella siirtää siten kuin jäljempänä selostetaan. Oikeuksien luovutusta koskevat yleiset TekijäL 27 § - 29 §:n säännökset.

TekijäL 49 §:n säännös ei sulje pois tekijänoikeussuojan soveltamista. Tietokanta, luettelo tai muu sellainen työ voi siten saada myös TekijäL 1 §:ssä tarkoitettua tekijänoikeussuojaa, jos tekijänoikeussuojan yleiset edellytykset täyttyvät. Tästä säädetään nimenomaan TekijäL 49 §:n 3 momentin lopussa.

Vastaukset lausuntopyynnössä esitettyihin kysymyksiin

Tekijänoikeusneuvosto toteaa aluksi, että saadakse TekijäL 1 §:n mukaista tekijänoikeussuojaa kirjallisen tai taiteellisen tuotteen on yllettävä teostasoon eli ylitettävä niin sanottu teoskynnys. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että teoksessa käytettyä ilmaisumuotoa on voitava pitää niin itsenäisenä ja omaperäisenä, että kukaan muu ei vastaavaan työhön ryhtyessään olisi päätenyt muodoltaan samaan lopputulokseen. TekijäL 49 §:n mukaisen luettelosuojan syntymisen edellytyksenä puolestaan on, että luetteloon tms. työhön on kerätty suuri määrä tietoja. TekijäL 49 §:n mukainen tietokantasuoja syntyy taas silloin, kun kyse on tietojen tai muun aineiston kokoelmasta, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on edellyttänyt huomattavaa panostusta.

Tekijänoikeusneuvosto on tutustunut sille toimitettuun esimerkkiaineistoon. Tätä aineistoa on kuvattu jo tarkemmin edellä. Ottamatta kantaa tekijänoikeusneuvostolle toimitettuihin yksittäisiin esimerkkiaineistoihin (otteita matematiikan ja fysiikan oppi- ja harjoituskirjoista) tekijänoikeusneuvosto toteaa, että jokin oppi- tai harjoituskirja voi olla TekijäL 49 §:n nojalla suojattu ns. luettelosuojalla, jos se sisältää suuren määrän, kuten satoja tai tuhansia kappaleita esimerkiksi matemaattisia harjoitustehtäviä tai malliratkaisuja. TekijäL 49 §:n mukainen suoja syntyy myös silloin, jos tehtävien tai ratkaisujen kokoelma voidaan katsoa laissa tarkoitetuksi tietokannaksi, jonka sisällön kerääminen, varmistaminen tai esittäminen on vaatinut huomattavaa panostusta. TekijäL 49 §:n mukainen suoja kattaa työn ja sen laadullisesti ja/tai määrällisesti olennaisten osien kopioimisen ja saattamisen yleisön saataviin.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa myös, että jokin matematiikan tai fysiikan oppi- tai harjoituskirja voi kokonaisuutena arvioiden olla TekijäL 1 §:n mukaisella tekijänoikeudella suojattu, jos se yltää teostasoon siten kuin

edellä on tarkemmin selostettu. Sanottu koskee myös kirjan teostasoon yltäviä osia.

Selvyyden vuoksi tekijänoikeusneuvosto toteaa, että oppi- tai harjoituskirjojen sisältämät yksittäiset tiedot tai yleisesti tunnetut matemaattiset kaavat tai kuvaajat eivät ole TekijäL:n nojalla suojattuja. Tekijänoikeus ei aseta estettä niiden käytölle.

Puheenjohtaja

Niklas Bruun

Sihteeri

Hertta Hartikainen

Lausunto on käsitelty tekijänoikeusneuvoston täysistunnossa. Asian ratkaisemiseen ovat osallistuneet Niklas Bruun (puheenjohtaja), Katariina Sorvari, Marit Hohtokari, Päivi Liedes, Satu Kangas, Tuula Hämäläinen, Kirsi-Marja Okkonen, Risto Ryti, Pekka Salomaa, Markku Uotila, Kai Nordberg, Arto Alaspää, Paula Paloranta ja Martti Heikkilä.